

Tíðargreinin: eitt íkast til føroyska orðaskiftið

Sosialurin hevur tíðargrein í blaðnum týsdag og hósdag. Hevur tú hug at gera títt íkast til føroyska kjakið í 2009? Send eina grein til post@sosialurin.fo - Kravið er, at greinin er á leið 6000 tekn og skrivað í essay stili

Pensiónsreformur

TÍÐARGREININ

Jógván Sundstein

Fyri eini tveimum árum síðani skrivaði eg grein um framtíðar pensións-viðurskifti. Onkrir batarnir eru hendir á økinum síðani, men ikki nakað slóðbrótandi. Nú ljóðar, at ein reformur skal leggjast fyri tingið í heyst. Tí kundi eg hugsað mær at koma aftur við greinini í eini »reformeradari« útgávu

Vælfærdarsamfelagið

Stórir dentur verður í fleiri londum lagdur á verjuna av vælfærdarsamfelagnum, ikki minst í Norðurlondum. Í Danmark hevur ein »Vel-færdskommission« skrivað eitt stórt verk um, hvussu vælfærdin kann bjargast í framtíðini. Ymiskt er, sum hetta verk hevur verið móttikið, men politikarar eru samdir um, at ein kann ikki bara lata standa til. Í ávísium færdum er farið út um mark við almennum útreiðslum, samstundis sum færri fólk eru á arbeiðsmarknaðinum. Í Danmark hevur orðaskiftið serliga snú seg um sokallaðu »afterlønnen« (ikki at blanda saman við tað, sum vit rópa eftirløn ella pensión). Hendan danska »afterløn« hevur eftir ávísium treytum kunnað verða útgoldin til fólk, sum gevast við at arbeiða, tá tey fylla 60 ár. Tað hevur havt við sær eina rúgvu av fólki, sum gevast á arbeiðsmarknaðinum, sjálvstítt tey eru arbeiðsfør, og taka sær av lottum við hampuliga góðari úrtøku. Fyri nøkrum árum síðani settu danir eisini fólkapensiónsaldurin niður frá 67 árum til 65 ár. Fleiri røddir eru nú frammi aftur um, at seta fólkapensiónsaldurin upp aftur til 67 ár og samstundis avtaka ella minka um eftirlønarskipanina, í øllum færdum hækka aldurin frá 60 árum til 62 ár ella hægri.

Til alla lukku hava vit ikki í Føroyum havt hesa »afterløn«, tvørtur í móti hava arbeiðsfør fólk roynt at arbeiða sum longest. Sam-

stundis hevur fólkapensiónsaldurin alla tíðina verið 67 ár. Eisini hevur vanligur pensiónsaldur annars sum oftast eisini verið 67 ár og við hvørt 70 ár. Hetta hevur havt positiva samfelagsliga ávirkan. Fyri persónar undir 67, sum ikki hava verið førir fyri at veri á arbeiðsmarknaðinum hava vit skipanir við fyriritðarpensión og Arbeiðsloysisskipanina.

Pensiónskipanir, núverandi

Núverandi føroyska pensiónsskipanin er í høvuðsheitum hendan: Fólk undir 67 ár (ikki á arbeiðsmarknaðinum):

- 1 Fyriritðarpensión
- 2 Ymiskar almannaveitingar
- 3 Arbeiðsloysisskipanin

Fólk yvir 67 ár:

- 1 Fólkapensión, grundupphædd
- 2 Fólkapensión, ymisk ískoyti
- 3 Samhaldsfasti
- 4 Ymiskar individuellar ella fakfelagsavtalaðar pensións-ella uppsparingarskipanir

Vert er at leggja dent á, at fólkapensións grundupphæddin og ávís ískoyti eru skattafrí. Hetta hevur stóran týðning og hevur við sær, at hendan pensiónin er nógv drúgvari enn til dømis í Danmark, har hon er skattskyldug. Ein dani, sum fær fólkapensiónsgrundupphæddina pluss kanska eitt sindur av ískoytum, fær ikki stórt meira burtúr enn ein føroyingur við somu veitingum, sjálvstítt bruttupphæddin er væl størri. **Tað er tí av størsta týðningi, at skipanin við skattafríari grundupphædd verður varveitt. Hetta hevur stóran positivan týðning fyri fólkapensionistin, men eisini fyri landskassan, sum harvið hevur lægri útgjaldingar.**

Pensiónskipanir í framtíðini

Tað orðaskifti nú snýr seg um, bæði í Føroyum og aðrastaðni, er um framtíðarviðurskiftini. Tað ræður um at gera skipanirnar so einfaldar sum møguligt, samstundis sum inntøkurnar hjá teim aldrandi eru so góðar, rættvísar og nøktandi sum møguligt. Tað framkomna samfelagið skal duga at vísa, at møguleikarnir

fyri einum góðum og fíggarliga tryggum aldurdómi eru til staðar. Fyrst av øllum eiga umstøðurnar hjá teimum, sum áðrenn pensiónsaldur koma illa fyri, at vera nøktandi. Her er helst ikki neyðugt við so nógvum prinsipiellum broytingum, men heldur eini eftiransan av, at verandi skipanir sum fyriritðarpensión og arbeiðsloysisstuðul eru nøktandi og svara til samtíðarviðurskiftini. Leggjast kann afturat, at bæði fyri løntakaran og fyri tað almenna sær út til, at føroyska arbeiðsloysisskipanin virkar betur enn í grannalondum okkara. Serliga aftaná nýggjastu broytingarnar av ALS, er skipanin ein altjóða fyrmynd.

Hinvegin eiga skipanirnar fyri tey, sum náa ein vissan aldur, og her haldi eg, at tað eigur at vera hildið fast við 67 ára aldursmarkið, verða eftirhugdar og gjørdar so væl skiljandi sum møguligt. Rættvís má eisini við í myndina, tí tað er órættvíst, um fólk aftaná drúgt arbeiðslív í samfelagsins tænastu og skattgjalding ikki fáa løn í sínum otium. Tær ymisku eftirlønarskipanirnar eru ikki ein olmussa, men tvørturímóti ein uppiborin løn fyri væl útint arbeiði.

Pensiónskipanirnar eiga at vera eitt samanspæl av uppsparing av almennum peningi, egnum inngjaldingum og arbeiðsgevarainngjaldingum. Tað hevur verið ført fram, at persónligu eftirlønarskipanirnar eru meira útbygdar í grannalondunum enn í Føroyum. Hetta er partvíst rætt, men nógv privat pensiónstryggingar eru teknaðar seinastu árinum í Føroyum, verið tað seg ratu-ella kapitaltryggingar. Lóggávuvaldið kann ongatíð gera so góðar skipanir, at øll fáa líka nógv. Ein slík útjavning kann ikki gerast fyri eldri fólk, líka so lítið sum fyri fólk í øðrum aldursbólum. Persónliga valið hjá fólki, bæði tá tað snýr seg um útbúgving, arbeiðsval og uppsparingarval er fjølbroytt og frítt.

Ávísir tryggileikar og reglur eiga tó at vera skaptir, og tað er

hetta, sum politiski myndugleikin skal royna at útvega skjótast gjørligt. Tí júst á hesum øki koma skipanirnar at taka sína tíð, áðrenn tær virka til fulnar fyri tey, skulu liva undir teimum.

1 Fólkapensiónin, grundupphæddin. Hetta er, og eigur at vera, grundtrygdin hjá øllum, sum náa fólkapensiónsaldur. Hon er ikki stór, men av tí, at hon er skattafrí, hevur hon eitt størri virði fyri móttakaran, enn ein hægri skattskyldug upphædd vildi havt. Upphæddin eigur at vera regulerað í samsvar við samfelagsins lønar-og búskaparvækstur. Grundleggjandi eigur at vera hildið fast við, at øll, sum eru vörðin 67 ár hava rætt til grundupphæddina. Tað skal ikki kunna mótroknast í grundupphæddini við aðrari inntøku.

2 Ískoyti til fólkapensiónina. Hendan veitingin eigur at verða latin til tey, sum ikki gjøgnum arbeiðslívið hava havt møguleikar at spara saman (lógarskyldugt ella sjálvviljugt) til pensión. Ískoyti skal ikki kunna niðurlagast fyrr enn í minsta lagi 60.000 kr. er av aðrari inntøku enn fólkapensión (og samhaldsfasta) og tá eftir skynsomum reglum.

3 Samhaldsfastið. Hendan skipanin, sum hevði tungan burð, vísir seg at rigga væl. Hon eigur at útbyggjast innan fyri rimuligt mark við gjøldum frá arbeiðsgevara og arbeiðstakara við helvtarbyti. So vítt eg kann meta er hendan skipanin væl betur enn til dømis danska ATP skipanin. Serliga aftaná nýggjastu útgjald ingarreguleringarnar.

4 Aðrar lógarásettar skipanir. Tær undir 1-3 nevndu skipanir vilja, tá tær eru meira útbygdar, vera ein góður inntøkugrundvøllur fyri pensionistar. Men í dagsins samfelag, vil tað einsamalt helst vera nakað lítið hjá flestu fólki. Neyðugt er tí við eini lógarkravadari skipan afturat. Eftir hesi eigur at kunna vera kravt, at ein ávísur procentpartur av øllum lønum

verður inngoldin til pensiónsskipan hjá løntakaranum persónliga. Ein eins stórir partur skal gjaldast av arbeiðsgevaranum. Har sum pensiónsskipanir frammanundan eru avtalaðar millum arbeiðsgevara og arbeiðstakara, eisini gjøgnum fakfeløg, kann hetta gjald roknað við í tí partinum. Sum frá líður vil gott grundarlag verða skapt undir eini haldgóðari pensión fyri øll við hesum 4 skipanum. Tað er serliga nýggju skipanirnar undir hesum 4. punkti, sum koma at taka tíð, og sum ikki fáa virknað fyrr enn nøkur ár eru liðin. Men byrjast skal sum skjótast.

Umframt hesar skipanir kunnu persónar sjálvandi individuelt ella avtalað við arbeiðsgevara gera uppafur betur skipanir. Og sjálvandi hava øll loyvi til eftir persónligum umstøðum at spara saman, sum tey altíð hava kunnað.

Partur av teim her nevndu skipanum (øking av samhaldsfasta, lógarásett pensiónsgjald) fer at kosta nakað afturat fyri bæði løntakara og arbeiðsgevara. Men fyri løntakaran er tað ein beinleiðis samansparing og fyri arbeiðsgevaran fer tað væntandi at skapa meira arbeiðsfrið og betur umstøður á arbeiðsmarknaðinum í heila tikið. Annars skulu útreiðsluhækkingarnar ikki rindast í einum, men so líðandi yvir nøkur fá ár. Ein ávís hækking ella regulering av sjálvari fólkapensiónini fer at kosta landskassanum nakað, men ikki tað ógvísiga.

Um einki verður gjørt verður stórir stættarmunur millum eldri fólk. Hetta fer at leggja trýst á sosialu skipanirnar og almennu útreiðslurnar og harvið eisini økja skattatréstið.